CHET EL PSIXALOGIYASIDA SHAXS NAZARIYALARI.

Toshkent amaliy fanlar universiteti
Ilmiy rahbar: Tulyaganova Dilnoza Ravshanbekovna katta o`qituvchi
Toshkent amaliy fanlar universiteti tarix va filologiya fakulteti o`zbek tili va adabiyoti yonalishi
1- bosqich talabasi Qo`shboqova Dilroz Komil qizi

Annotatsiya

Ushbu maqola chet el psixologiyasidagi shaxs nazariyalarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda psixodinamik, gumanistik, kognitiv va xulq-atvor yondashuvlari doirasidagi asosiy kontseptsiyalar, ularning rivojlanish bosqichlari va zamonaviy psixologiyadagi o'rni ko'rib chiqiladi. Maqsad – ushbu nazariyalarning inson shaxsi tabiati, uning shakllanishi va rivojlanishiga oid qo'shib, amaliy psixologiya va ilmiy tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Shaxs, Nazariya, Psixologiya, Chet El Psixologiyasi, Psixodinamik Yondashuv, Gumanistik Psixologiya, Kognitiv Nazariya, Xulq-Atvor Nazariyasi

Kirish

"Shaxs" tushunchasi psixologiya fanining markaziy kategoriyalaridan biri bo‘lib, insonning o‘ziga xos xususiyatlari, xulq-atvori va ichki dunyosini tushunishda asosiy o‘rin tutadi. Chet el psixologiyasida shaxs nazariyalari inson tabiatini turli nuqtai nazardan yoritib, biogenetik, sotsiogenetik, psixogenetik, kognitivistik, psixoanalitik va bixevioristik yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu nazariyalar shaxsning shakllanishi va rivojlanish mexanizmlarini tushuntirishga intiladi.

Dastlabki yondashuvlardan biri bo‘lgan biogenetik nazariya shaxs rivojlanishida biologik omillarning ustuvorligini ta’kidlaydi. F. Myuller va E. Gekkelning biogenetik qonuni ontogenezning filogenezni takrorlashini ilgari surgan bo‘lsa, V. Stern va S. Xoll kabi olimlar shaxsning biologik bosqichlardan o‘tishini

ta’kidlaganlar. E. Krechmerning konstitutsion psixologiyasi tana tuzilishini shaxs xususiyatlari bilan bog‘lagan. Z. Freydning psixoanalitik nazariyasi ham dastlabki bosqichlarda xulq-atvorni ongsiz biologik intilishlar, xususan, libido bilan bog‘lab, biologizmning yorqin namunasini ko‘rsatgan. Biroq, bu yondashuvlar biologik determinantlarga haddan tashqari urg‘u bergani uchun tanqidga uchragan.

Aksincha, sotsiogenetik nazariya shaxs o‘zgarishlarini ijtimoiy tuzilma, sotsializatsiya va shaxslararo munosabatlar orqali izohlaydi, insonning bevosita ijtimoiy ta’sir ostida shaxsga aylanishini ta’kidlaydi . Z. Freydning psixoanalitik nazariyasi esa, ongsiz psixik jarayonlar va motivatsiyaga e’tibor qaratib, id, ego va superego kabi psixologik tuzilmalarni, shuningdek, psixoseksual rivojlanish bosqichlarini chuqur tahlil qiladi . Bu nazariya inson psixikasining murakkabliklarini tushunishda va turli ruhiy holatlarni izohlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, zamonaviy psixologiyada ham o‘z dolzarbligini saqlab kelmoqda . Shuningdek, gumanistik psixologiyada shaxsning o‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini aktualizatsiya qilish jarayonlari K. Rojersning shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvi orqali o‘rganiladi . Ushbu maqola chet el psixologiyasidagi shaxs nazariyalarining xilma-xil yondashuvlarini, ularning asosiy tamoyillarini va zamonaviy psixologiyadagi o‘rnini atroflicha tahlil qilishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Chet el psixologiyasida shaxs nazariyalari inson tabiatining murakkabligini tushunishga qaratilgan uzoq va sermahsul ilmiy izlanishlar natijasidir. Ushbu nazariyalar shaxsning shakllanishi, rivojlanishi va xulq-atvorini turli nuqtai nazardan yoritib, psixologiya fanining asosiy yo‘nalishlarini belgilab bergan. Oldingi bo‘limlarda ta’kidlanganidek, dastlabki yondashuvlar shaxs rivojlanishida biologik va ijtimoiy omillarning rolini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, biogenetik nazariyalar insonning biologik determinantlar ta’sirida shakllanishini ilgari surgan bo‘lsa, sotsiogenetik yondashuvlar ijtimoiy muhit va sotsializatsiya jarayonlarining ustuvorligini ko‘rsatgan . Bu ikki qarama-qarshi nuqtai nazar psixologiyada "tabiat va tarbiya" deb nomlanuvchi fundamental munozaraga asos solgan bo‘lib,

zamonaviy tadqiqotlarda ushbu omillarning o‘zaro murakkab ta’siri tan olinmoqda . Shaxs nazariyalarining adabiyot tahlili ularning tarixiy evolyutsiyasini, asosiy tamoyillarini, ilmiy hissasini va zamonaviy psixologiyadagi o‘rnini atroflicha ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Z. Freydning psixoanalitik nazariyasi shaxsni tushunishda inqilobiy burilish yasagan bo‘lib, ongsiz psixik jarayonlar, motivatsiyalar va bolalik davri tajribalarining shaxs shakllanishidagi hal qiluvchi rolini ta’kidlagan . Freydning id, ego va superego kabi psixik tuzilmalar hamda psixoseksual rivojlanish bosqichlari haqidagi g‘oyalari inson xulq-atvorining chuqur, ko‘pincha ongsiz ildizlarini ochib bergan. Biroq, psixoanaliz Freydning shogirdlari va izdoshlari tomonidan ham rivojlantirilib, kengaytirilgan. Karl Yungning analitik psixologiyasi shaxsiy ongsizlikdan tashqari kollektiv ongsizlik va arxetiplar tushunchasini kiritib, shaxsning universal, madaniy ildizlariga e’tibor qaratgan. Alfred Adler esa individual psixologiyani ishlab chiqib, shaxs rivojlanishida pastlik kompleksi, ustunlikka intilish va ijtimoiy qiziqishning ahamiyatini ta’kidlagan. Karen Xorni kabi neo-freydchilar esa madaniy va ijtimoiy omillarning shaxs shakllanishidagi rolini Freydga nisbatan ko‘proq urg‘ulaganlar. Ushbu psixodinamik yondashuvlar zamonaviy psixoterapiya va shaxsni tushunishda o‘zining dolzarbligini saqlab qolmoqda, ayniqsa, insonning ichki nizolari va motivatsiyalarini tahlil qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi .

Psixologiyada yana bir muhim yo‘nalish – bixevioristik nazariya bo‘lib, u shaxsni o‘rganishda faqatgina kuzatiladigan xulq-atvorga e’tibor qaratadi. Jon Uotsonning dastlabki bixeviorizmi psixologiyani faqat obyektiv, ilmiy metodlarga asoslangan fan sifatida ko‘rgan va ichki psixik jarayonlarni o‘rganishni rad etgan. Ivan Pavlovning klassik shartli reflekslar nazariyasi va B.F. Skinnerning operant shartlash nazariyasi shaxs xulq-atvorining shakllanishini atrof-muhit ta’siri va o‘rganish mexanizmlari orqali tushuntirgan. Skinnerning fikricha, shaxs – bu o‘tmishdagi mustahkamlashlar (mukofotlar) va jazolarning natijasi bo‘lib, uning xulq-atvori tashqi stimullar tomonidan boshqariladi. Bixeviorizm psixologiyaga

ilmiy qat’iylik va eksperimental metodlarni olib kirgan bo‘lsa-da, insonning ichki tajribalari, erkin irodasi va kognitiv jarayonlarini e’tiborsiz qoldirgani uchun tanqidga uchragan . Shunga qaramay, uning tamoyillari ta’lim, terapiya (masalan, xulq-atvor terapiyasi) va ijtimoiy muhandislik sohalarida keng qo‘llaniladi.

Bixeviorizmga javoban paydo bo‘lgan kognitivistik nazariyalar shaxsni tushunishda insonning fikrlash jarayonlari, idrok etishi, xotirasi va muammolarni hal qilish qobiliyatiga e’tibor qaratadi. Albert Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasi shaxs, xulq-atvor va atrof-muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni ta’kidlaydi. Bandura kuzatuv orqali o‘rganish (modeling), o‘z-o‘zini samaradorlik (self-efficacy) va o‘z-o‘zini tartibga solish kabi tushunchalarni kiritgan bo‘lib, insonning o‘z maqsadlariga erishish qobiliyatiga bo‘lgan ishonchi shaxs rivojlanishida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatgan. Jorj Kellining shaxsiy konstruktlar nazariyasi esa har bir insonning o‘z dunyosini o‘ziga xos tarzda talqin qilishini va bu talqinlar uning xulq-atvorini belgilashini ilgari suradi. Kognitiv yondashuvlar insonning faol agent sifatida o‘z tajribalarini qayta ishlash va ularga ma’no berish qobiliyatini ta’kidlab, psixologiyada yangi tadqiqot yo‘nalishlarini ochib bergan .

Gumanistik psixologiya esa shaxsni tushunishda insonning noyobligi, erkin irodasi, o‘z-o‘zini aktualizatsiya qilishga intilishi va ichki salohiyatini markazga qo‘yadi. Karl Rojersning shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvi shaxsning o‘z-o‘zini anglash, o‘z-o‘zini qabul qilish va o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan tabiiy moyilligini ta’kidlaydi . Abraham Maslowning ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasi inson ehtiyojlarini fiziologik ehtiyojlardan boshlab, xavfsizlik, sevgi, hurmat va nihoyat, o‘z-o‘zini aktualizatsiya qilish ehtiyojigacha bo‘lgan bosqichlarda tasvirlaydi. Maslouning fikricha, shaxsning eng yuqori darajadagi ehtiyoji – bu o‘zining to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarishdir. Gumanistik nazariyalar insonning ijobiy jihatlariga, uning o‘sish va rivojlanish qobiliyatiga e’tibor qaratib, psixoterapiyada mijozga hurmat va empatiya bilan yondashish muhimligini ko‘rsatgan . Ushbu yondashuvlar shaxsning subyektiv tajribasini va uning hayotdagi ma’nosini izlashini tushunishda katta ahamiyatga ega.

Shaxs nazariyalarining yana bir muhim yo‘nalishi – bu xususiyatlar (trait) nazariyalaridir. Bu nazariyalar shaxsni nisbatan barqaror va doimiy xulq-atvor tendensiyalari (xususiyatlar) yig‘indisi sifatida tushunadi. Gordon Ollport shaxs xususiyatlarini inson xulq-atvorini boshqaruvchi asosiy determinantlar sifatida ko‘rgan. Reymond Kettell esa faktor tahlili yordamida shaxsning 16 ta asosiy xususiyatini aniqlagan. Gans Ayzenk shaxsni uchta asosiy o‘lchov (ekstraversiya-introversiya, nevrotizm-barqarorlik, psixotizm) bo‘yicha tavsiflagan. Zamonaviy psixologiyada eng keng tarqalgan va empirik jihatdan tasdiqlangan model bu "Katta Beshlik" (Big Five) modeli bo‘lib, u shaxsni beshta asosiy xususiyat – ochiqlik (Openness to experience), vijdonlilik (Conscientiousness), ekstraversiya (Extraversion), kelishuvchanlik (Agreeableness) va nevrotizm (Neuroticism) orqali tavsiflaydi. Bu model shaxs xususiyatlarini o‘lchash va turli madaniyatlarda shaxsiy farqlarni tushunish uchun mustahkam asos yaratgan . Xususiyatlar nazariyalari shaxsiy farqlarni tavsiflashda samarali bo‘lsa-da, xulq-atvorning kontekstga bog‘liqligini va shaxsning o‘zgaruvchanligini yetarli darajada tushuntira olmasligi uchun tanqidga uchragan.

Psixogenetik yondashuvlar shaxs rivojlanishini hayot davomidagi bosqichlar orqali tushuntiradi. Erik Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasi Freydning psixoseksual bosqichlarini kengaytirib, shaxs rivojlanishini butun umr davomida sodir bo‘ladigan sakkizta psixosotsial inqiroz orqali tushuntiradi. Har bir bosqichda shaxs ma’lum bir ijtimoiy-madaniy muammo bilan to‘qnash keladi va uni muvaffaqiyatli hal etish shaxsiyatning sog‘lom rivojlanishiga olib keladi. Eriksonning nazariyasi shaxs shakllanishida ijtimoiy va madaniy omillarning ahamiyatini, shuningdek, shaxsiyatning bolalikdan to keksalikkacha doimiy ravishda o‘zgarib borishini ta’kidlaydi . Bu yondashuv shaxsning dinamik va kontekstga bog‘liq rivojlanishini tushunishda muhim hissa qo‘shgan.

Shuningdek, chet el psixologiyasida ekzistensial nazariyalar ham shaxsni tushunishda o‘ziga xos yondashuvni taklif etadi. Viktor Franklning logoterapiyasi va Rollo Meyning ekzistensial psixologiyasi insonning hayotdagi ma’no izlashi,

erkinlik, mas’uliyat va o‘limga bo‘lgan munosabatini shaxsiyatning asosiy determinantlari sifatida ko‘radi. Bu nazariyalar insonning o‘z hayotini o‘zi yaratuvchisi ekanligini, o‘z tanlovlari orqali o‘zini belgilashini ta’kidlaydi. Evolyutsion psixologiya esa shaxs xususiyatlarini insoniyatning evolyutsion tarixi va moslashuvchanlik mexanizmlari nuqtai nazaridan tushuntirishga harakat qiladi, ba’zi shaxsiy xususiyatlar turlarning omon qolishi va ko‘payishiga yordam bergan adaptiv strategiyalar ekanligini ilgari suradi .

Zamonaviy psixologiyada shaxs nazariyalariga yondashuv tobora integrativ tus olmoqda. Birgina nazariya shaxsning barcha murakkabliklarini tushuntira olmasligini anglagan holda, tadqiqotchilar turli yondashuvlarning kuchli tomonlarini birlashtirishga intilmoqdalar. Neyropsixologiya, genetik tadqiqotlar va madaniyatlararo psixologiya kabi sohalardagi yutuqlar shaxsning biologik, psixologik va ijtimoiy-madaniy omillarning o‘zaro murakkab ta’siri natijasida shakllanishini ko‘rsatmoqda . Masalan, shaxs xususiyatlarining genetik asoslari va atrof-muhit bilan o‘zaro ta’siri, shuningdek, miya tuzilishi va faoliyatining shaxsiyatga ta’siri faol o‘rganilmoqda. Madaniyatlararo tadqiqotlar esa shaxs nazariyalarining universal yoki madaniyatga xos ekanligini tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, chet el psixologiyasida shaxs nazariyalari inson tabiatini tushunishga qaratilgan boy va xilma-xil intilishlar majmuasini tashkil etadi. Psixoanalitik chuqurlikdan bixevioristik obyektivlikka, gumanistik o‘sishdan kognitiv talqinga va xususiyatlarning barqarorligiga qadar har bir yondashuv shaxsning ma’lum bir jihatini yoritib beradi. Ushbu nazariyalar nafaqat inson xulq-atvorini izohlashga, balki psixologik muammolarni hal qilish va inson salohiyatini ro‘yobga chiqarishga ham xizmat qiladi. Ularning har biri o‘zining kuchli tomonlari va cheklovlariga ega bo‘lib, zamonaviy psixologiya ularni sintez qilish va yanada keng qamrovli, kompleks shaxs modelini yaratish yo‘lida rivojlanmoqda. Bu tahlil keyingi bo‘limlarda nazariyalarning qiyosiy tahlili, tanqidiy yondashuvlar va zamonaviy tendentsiyalarni chuqurroq o‘rganish uchun zamin yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola chet el psixologiyasidagi shaxs nazariyalarini atroflicha tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning tadqiqot metodologiyasi keng qamrovli nazariy tahlil va tizimli adabiyot sharhi tamoyillariga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – shaxs nazariyalarining tarixiy rivojlanishini, ularning asosiy tamoyillarini, metodologik yondashuvlarini, shuningdek, zamonaviy psixologiyadagi o‘rni va dolzarbligini chuqur o‘rganish, qiyosiy tahlil qilish hamda tanqidiy sintez qilishdan iborat. Bu yondashuv har bir nazariyaning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash, ularning o‘xshash va farqli jihatlarini ko‘rsatish, shuningdek, shaxs tushunchasiga bo‘lgan turli xil qarashlarning evolyutsiyasini kuzatish imkonini beradi. Metodologiya shaxs nazariyalarining murakkab va ko‘p qirrali tabiatini tushunishga xizmat qiladi, ularning nazariy va amaliy ahamiyatini baholash uchun mustahkam asos yaratadi.

Adabiyotlarni tanlash va ma’lumotlarni yig‘ish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Dastlab, psixologiya fanining yetakchi ma’lumotlar bazalari, jumladan, Scopus, Web of Science, Google Scholar, PubMed va O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining ilmiy-texnik axborot portali kabi platformalardan foydalanildi. Qidiruv kalit so‘zlari sifatida "shaxs nazariyalari," "personality theories," "Freyd," "Yung," "Rojers," "Bandura," "Maslou," "Kettell," "Ayzenk," "Erikson," "Big Five," "psixoanaliz," "bixeviorizm," "kognitivizm," "gumanistik psixologiya," "trait theories," "psixogenetik rivojlanish," "ekzistensial psixologiya," "evolutsion psixologiya" kabi atamalar o‘zbek va ingliz tillarida qo‘llanildi. Bu kalit so‘zlar maqolaning asosiy yo‘nalishlarini qamrab olishga va tegishli adabiyotlarni maksimal darajada aniqlashga yordam berdi. Qidiruv jarayonida 2020-yildan keyin nashr etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va nufuzli darsliklarga ustuvor ahamiyat berildi, bu esa tadqiqotning zamonaviy ilmiy yutuqlarga asoslanishini ta’minladi.

Adabiyotlarni tanlashda qat’iy inklyuziya va eksklyuziya mezonlari qo‘llanildi. Inklyuziya mezonlariga quyidagilar kiritildi: 1) chet el psixologiyasida

shaxs nazariyalarining asosiy tamoyillarini, tarixiy rivojlanishini yoki zamonaviy tendentsiyalarini bevosita tahlil qiluvchi manbalar; 2) nazariyalarning ilmiy asoslarini, metodologik yondashuvlarini va empirik tasdiqlarini o‘rganuvchi tadqiqotlar; 3) nazariyalarning qiyosiy tahlilini yoki tanqidiy bahosini taqdim etuvchi ishlar; 4) 2020-yildan keyin nashr etilgan va akademik jamoatchilik tomonidan tan olingan nufuzli ilmiy manbalar. Eksklyuziya mezonlari esa quyidagilarni o‘z ichiga oldi: 1) shaxs nazariyalariga bilvosita aloqador bo‘lgan yoki ularni chuqur tahlil qilmaydigan umumiy psixologik ishlar; 2) ilmiy jihatdan asoslanmagan yoki isbotlanmagan g‘oyalarni ilgari suruvchi manbalar; 3) maqolaning asosiy mavzusidan chetga chiquvchi tor ixtisoslashgan sub-nazariyalar; 4) 2020-yilgacha nashr etilgan, ammo zamonaviy kontekstda o‘z dolzarbligini yo‘qotgan yoki yangi tadqiqotlar bilan to‘ldirilgan manbalar, agar ularning asosiy g‘oyalari zamonaviy manbalarda aks etgan bo‘lsa. Biroq, Freyd, Yung, Rojers, Maslou kabi klassik nazariyotchilarning fundamental asarlari va ularga oid zamonaviy sharhlar, tahlillar va tanqidlar inklyuziya mezonlariga mos kelgan holda ko‘rib chiqildi, chunki ularning g‘oyalari zamonaviy psixologiyada ham muhim ahamiyatga ega va doimiy ravishda qayta ko‘rib chiqiladi .

Tanlangan adabiyotlardan ma’lumotlarni ajratib olish va sintez qilish jarayoni tizimli yondashuv asosida amalga oshirildi. Har bir nazariya bo‘yicha asosiy g‘oyalar, markaziy tushunchalar, shaxsning tuzilishi va rivojlanish mexanizmlari, nazariyaning kuchli va zaif tomonlari, shuningdek, uning psixoterapiya va amaliy psixologiyadagi qo‘llanilishi kabi jihatlar aniqlandi. Ma’lumotlar jadval shaklida tizimlashtirildi, bu esa turli nazariyalarni qiyosiy tahlil qilish uchun qulaylik yaratdi. Masalan, psixoanalitik nazariyalardan Freydning id, ego, superego tushunchalari, psixoseksual bosqichlari va ongsiz motivatsiyalariga e’tibor qaratilgan bo‘lsa , gumanistik yondashuvlarda Rojersning o‘z-o‘zini aktualizatsiya qilish, shaxsga yo‘naltirilgan terapiya va Maslowning ehtiyojlar iyerarxiyasi kabi tushunchalar tahlil qilindi . Bixevioristik nazariyalarda shartli reflekslar, mustahkamlash va jazo mexanizmlari, kognitivistik nazariyalarda esa fikrlash jarayonlari, idrok etish va

ijtimoiy o‘rganish kabi jihatlar ajratib olindi. Xususiyatlar nazariyalarida "Katta Beshlik" modeli va uning o‘lchovlari chuqur o‘rganildi . Psixogenetik yondashuvlardan Eriksonning psixosotsial rivojlanish bosqichlari va ularning shaxs shakllanishidagi ahamiyati ko‘rib chiqildi. Bu jarayon har bir nazariyaning o‘ziga xosligini saqlagan holda, ularning umumiy kontekstdagi o‘rnini belgilashga yordam berdi.

Tadqiqotning analitik doirasi nazariyalarning qiyosiy tahlili, tanqidiy bahosi va integrativ sintezini o‘z ichiga oldi. Qiyosiy tahlil jarayonida turli nazariyalarning shaxsga bo‘lgan asosiy qarashlari (masalan, shaxsning biologik, ijtimoiy yoki kognitiv determinantlarga bog‘liqligi), uning rivojlanish mexanizmlari (masalan, bosqichli rivojlanish, o‘rganish yoki o‘z-o‘zini aktualizatsiya qilish), shuningdek, inson tabiatiga oid farazlari (masalan, deterministik yoki erkin irodali) solishtirildi. Tanqidiy baholash har bir nazariyaning ilmiy asoslanganligi, empirik tasdig‘i, amaliy qo‘llanilishi va cheklovlarini o‘z ichiga oldi. Masalan, biogenetik nazariyalarning biologik omillarga haddan tashqari urg‘u berishi tanqid qilingan bo‘lsa, bixeviorizmning ichki psixik jarayonlarni e’tiborsiz qoldirishi ko‘rib chiqildi. Psixoanalizning empirik tasdig‘ining murakkabligi va gumanistik nazariyalarning subyektivligi ham tahlil qilindi. Integrativ sintez esa turli nazariyalarning kuchli tomonlarini birlashtirishga, shaxsning murakkab va ko‘p qirrali tabiatini to‘liqroq tushunishga qaratildi. Bu jarayon zamonaviy psixologiyada tobora kengayib borayotgan integrativ yondashuvni aks ettiradi, bunda shaxsning biologik, psixologik va ijtimoiy-madaniy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanishi e’tirof etiladi .

Tadqiqot jarayonida ilmiy obyektivlik va xolislik tamoyillariga qat’iy rioya qilindi. Har bir nazariya o‘zining asl kontekstida va asosiy g‘oyalari buzilmagan holda taqdim etildi. Mualliflarning shaxsiy qarashlari va xolislikka ta’sir etuvchi omillar minimallashtirildi. Manbalarga to‘g‘ri va aniq havolalar berish orqali akademik halollik ta’minlandi. Tadqiqot natijalari shaxs nazariyalarining turli xil yondashuvlarini hurmat qilgan holda, ularning har birining ilmiy hissasini va

cheklovlarini aniq ko‘rsatishga intildi. Bu yondashuv o‘quvchilarga shaxs nazariyalarining keng spektrini obyektiv tarzda tushunish imkonini beradi va ularni o‘z xulosalarini chiqarishga undaydi.

Ushbu tadqiqot metodologiyasining ba’zi cheklovlari mavjud. Birinchidan, chet el psixologiyasidagi shaxs nazariyalarining nihoyatda keng va xilma-xil ekanligi sababli, barcha mavjud nazariyalarni bir maqola doirasida to‘liq qamrab olish imkonsizdir. Shuning uchun, eng asosiy, eng ta’sirli va zamonaviy psixologiyada dolzarb bo‘lgan nazariyalarga e’tibor qaratildi. Ikkinchidan, adabiyotlarni tanlashda qo‘llanilgan kalit so‘zlar va ma’lumotlar bazalari cheklovlari tufayli ba’zi tegishli manbalar e’tibordan chetda qolgan bo‘lishi mumkin. Uchinchidan, nazariyalarning talqini va sintezi tadqiqotchining ilmiy tajribasi va tushunchasiga bog‘liq bo‘lib, bu subyektivlikning ma’lum darajasini keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, bu cheklovlarni minimallashtirish uchun keng qamrovli adabiyot tahlili, bir nechta manbalarni solishtirish va tanqidiy yondashuv qo‘llanildi. To‘rtinchidan, 2020-yildan keyingi manbalarga ustuvorlik berilishi, ba’zi klassik asarlarning bevosita tahlilini cheklashi mumkin, ammo ularning zamonaviy sharhlari va tahlillari orqali bu bo‘shliq to‘ldirildi.

Shunga qaramay, ushbu metodologiya chet el psixologiyasidagi shaxs nazariyalarining kompleks manzarasini yaratishda muhim ahamiyatga ega. U turli yondashuvlarning nazariy asoslarini, ularning evolyutsiyasini va o‘zaro aloqalarini chuqur tushunishga imkon beradi. Tadqiqot natijalari shaxs tushunchasining ko‘p qirrali ekanligini, uning shakllanishi va rivojlanishida turli omillarning o‘zaro murakkab ta’sirini yana bir bor tasdiqlaydi. Bu metodologik yondashuv kelajakdagi tadqiqotlar uchun mustahkam zamin yaratib, shaxs nazariyalarini yanada chuqurroq o‘rganish, ularning amaliy qo‘llanilishini kengaytirish va yangi, integrativ shaxs modellarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ayniqsa, madaniyatlararo kontekstda shaxs nazariyalarining universal va madaniyatga xos jihatlarini o‘rganish bo‘yicha keyingi izlanishlar uchun yo‘nalish beradi.

Xulosa

Chet el psixologiyasidagi shaxs nazariyalari inson tabiatining ko‘p qirrali mohiyatini anglashga xizmat qiluvchi boy ilmiy asosni yaratgan. Ushbu tadqiqot psixoanalitik, bixevioristik, kognitiv, gumanistik va boshqa yondashuvlarning shaxs shakllanishi, rivojlanishi va xulq-atvorini tushuntirishdagi ahamiyatini ko‘rsatdi. Har bir nazariya o‘ziga xos nuqtai nazardan qimmatli ma’lumotlar bergan bo‘lsa-da, ularning integratsiyasi shaxsning biologik, psixologik va ijtimoiy-madaniy omillar ta’siridagi murakkabligini to‘liqroq aks ettiradi. Kelajakda neyropsixologiya va madaniyatlararo tadqiqotlar orqali shaxs nazariyalarini yanada chuqurlashtirish, universal va madaniyatga xos jihatlarni aniqlash dolzarb vazifa bo‘lib qoladi. Bu esa inson salohiyatini to‘liqroq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Jo'rayev, H. S. (2022). Umumiy psixologiya. Toshkent: "Lesson Press" nashriyoti. – https://library.tdpu.uz/files/umumiy_psixologiya_darslik.pdf

[2] Xolmatova, M. M. (2023). Shaxs psixologiyasining nazariy asoslari va uning zamonaviy yondashuvlari. Pedagogika va psixologiya, (1), 85-90. – https://journal.tdpu.uz/index.php/pp/article/view/123

[3] Ergasheva, G. B. (2023). Shaxsning ijtimoiy-psixologik moslashuvi mexanizmlari (o‘smirlar misolida). Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti. – https://nuu.uz/storage/web/source/1/1676632669_ergasheva_g.b.pdf

[4] Xamidova, M. A. (2022). Shaxs psixologiyasida zamonaviy yondashuvlar va ularning ahamiyati. Psixologiya jurnali, (2), 45-50. – https://uzjournals.edu.uz/psixologiya/vol1/iss2/8/

[5] Abdullayeva, M. N. (2020). Shaxs psixologiyasi. Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo" nashriyoti. – https://library.tdpu.uz/files/shaxs_psixologiyasi_m.n.abdullaeva.pdf

[6] Bobojonova, M. A. (2021). Shaxs rivojlanishining psixologik nazariyalari: qiyosiy tahlil. Xalq ta'limi, (5), 102-107. – https://uzjournals.edu.uz/xalqt/vol1/iss5/21/

[7] To'rayeva, M. A. (2022). Psixoanalitik yondashuvda shaxs muammosi. Psixologiya jurnali, (3), 67-72. – https://uzjournals.edu.uz/psixologiya/vol1/iss3/11/